

Konkurencieschopnosť regiónov: teoreticko-metodologické poznámky

Pavol KOREC, Eva POLONYOVÁ, Filip LEHOČKÝ

Abstract: *An increased interest in regional competitiveness studies within recent years has been conditional to many circumstances. These factors we can identify in the effects of global economic crisis, strengthening European cohesion policy, asserting the institutional theories of regional development, the effort to gain knowledge about deeper influential connections in between existing regional disparities and a growing impact of regional culture (broadly understood). In this paper we divide the discussions on regional competitiveness into three main parts: the changing concept of a region in context of regionally based studies, broadly understood regional culture as a main factor of regional development and discussion on chosen questions in theory and methodology of regional competitiveness studies.*

Keywords: *competitiveness, region, concept of a region, regional culture, knowledge-based economy, Slovakia*

Úvod

Zvýšený záujem o bádanie v oblasti regionálnej konkurencieschopnosti je v posledných rokoch podmienený viacerými skutočnosťami. Ako prvú možno uviesť vplyv globálnej hospodárskej krízy, ktorá evokuje aj v akademických kruhoch zvýšený záujem o hodnotenie možností regiónov presadiť sa v globálnej a národnej konkurencii. Druhou skutočnosťou je stále posilňovanie kohéznej politiky v Európskej únii, čo podmieňuje hľadanie zdrojov regiónov v kontexte zvyšovania ich konkurencieschopnosti. Presadzovanie sa inštitucionálnych teórií regionálneho rozvoja, ktoré kladú dôraz na vplyv poznatkov orientovanej ekonomiky, inovácií, kreatívnych odvetví, inštitúcií a ďalších faktorov na rozvoj regiónov, tiež podnecuje výskum regionálnej konkurencieschopnosti. V neposlednom rade treba uviesť aj stále naliehavú požiadavku lepšieho poznania súvislosti existujúcich regionálnych nerovností. Veľmi časté sú názory, že možným východiskom a riešením veľkých regionálnych disparít je práve zvýšenie konkurencieschopnosti stagnujúcich regiónov. V 90-tych rokoch minulého storočia sa stále s väčšou naliehavosťou začína diskutovať na tému široko chápanej kultúry regiónov a jej vplyvu na regionálnu konkurencieschopnosť. Aj táto skutočnosť sa prejavuje vo zvýšenom záujme o diskutovanú problematiku.

V predchádzajúcom príspevku sme sa venovali základným všeobecným otázkam regionálnej konkurencieschopnosti (regionálna konkurencieschopnosť v kontexte globalizácie, novej ekonomickej geografie a inovačných procesov; Korec a kol. 2011). Predkladaný príspevok si kladie za cieľ uviesť dôležité teoretické poznámky, a zhodnotiť ich, k regionálnej konkurencieschopnosti vo vzťahu k regiónom Slovenska. Rešpektujúc ekonomický, politologický a sociologický rozmer tejto témy, dôraz chceme položiť na jej geografický rozmer. Podľa obsahu môžeme uvedený základný cieľ práce rozdeliť do troch parciálnych cieľov. Prvým je upozornenie na vplyv meniaceho sa konceptu regiónu na regionálne orientované výskumy, vrátane štúdií konkurencieschopnosti regiónov. V prípade bádania regionálnej štruktúry Slovenska všeobecne považujeme túto časť za dôležitú. Zdôraznenie vplyvu široko chápanej kultúry regiónov, ako jedného zo základných faktorov podmieňujúcich jeho konkurencieschopnosť je druhým parciálnym cieľom. Táto problematika rezonuje v zahraničnej literatúre už dlhší čas, u nás je, podľa nášho názoru, dôležitá v súvislosti s pretrvávajúcimi výraznými regionálnymi disparitami. Za tretí možno považovať diskusiu k niektorým teoreticko-metodologickým otázkam štúdií regionálnej konkurencieschopnosti, najmä v kontexte inštitucionálnych teórií regionálneho rozvoja.

Meniace sa koncepty regiónu

Všeobecne sa región definuje ako ohraničená územná jednotka, ktorá sa vďaka svojej jednotnosti znakov alebo určitému organizačnému princípu líši od iných územných jednotiek.

Chápanie a definovanie regiónu sa v priebehu vývoja geografického myslenia menili a vždy boli výrazne ovplyvnené prevažujúcimi paradigmami danej doby (Chromý 2008, Matlovič 2010, Paulov 2012, Blažek, Uhlíř 2011 a i.). Vývoj základných prístupov k chápaniu a definovaniu regiónu možno zhrnúť do troch fáz.

Ako uvádza Saganová (2004, in Matlovič 2010), kategóriu regiónu je teda možné vnímať v troch základných kontextoch: a) región ako reálny objekt poznávania a výskumu. Tento koncept bol dominujúcou koncepciou regiónu v rámci premodernistickej paradigmy geografie, reprezentovanej hettnerovsko-hartshornovskou chorologickou koncepciou geografie (geografia ako popisná veda); b) región ako klasifikačná trieda. Koncepcia regiónu ako klasifikačnej triedy a analytického nástroja sa začala významne uplatňovať v období modernistickej paradigmy geografie, ktorú reprezentuje neopozitivistická priestorovo-analytická (schaeferovsko-bungeovská) koncepcia kvantitatívnej geografie (geografia ako priestorová veda) a c) región ako účelový nástroj ľudskej aktivity (slúžiaci pre štatistické, administratívno-správne, plánovacie a rozvojové účely). Región ako účelový nástroj aktivity a zároveň objekt bádania rozvinutosti, resp. zaostávania sa stáva dominujúcou koncepciou postmodernistickej paradigmy geografie (geografia ako spoločenská veda, resp. ekonomicko-sociálna paradigma geografie (Paulov 2012)) výrazne pod vplyvom požiadaviek spoločenskej praxe. Na tento fakt upozorňujú vo svojej práci aj Matlovič, Matlovičová (2011).

Kým pri prvých dvoch fázach by sa dalo konštatovať, že viac-menej korešpondujú s vývojom geografického myslenia, pri posune k tretiemu konceptu zohrala významnú úlohu aj spoločenská prax. Dôležitá je však poznámka, že pri dnešnom štúdiu regiónov sa môžeme stretnúť s uplatňovaním všetkých týchto troch prístupov.

Na tomto mieste sa nebudeme venovať podrobnejšiemu hodnoteniu troch uvedených konceptov, čitateľa odkazujeme na práce Chromý (2008), Matlovič (2010) i ďalšie. Tu len poznamenávame, že tretí koncept regiónu sa rozvíja približne od 80-tych rokov 20. storočia a súvisí s narastaním významu regionálnej politiky na úrovni štátu a aj na úrovni integračných zoskupení. Viacerí autori poukazujú aj na vplyv diskusie o tzv. novej regionálnej geografii. Obrat, ktorý znamenal polozenie dôrazu na sociálne a kultúrne otázky býva popisovaný ako prechod od výskumu územnej organizácie spoločnosti k štúdiu sociálnej organizácie priestoru. Od tohto sa odvíja chápanie regiónu ako súboru sociálno-priestorových vzťahov, t.j. vyjadrenie spôsobu akým spoločnosť formuje priestor, resp. aký mu dáva zmysel. Tento vývoj prebieha dlhodobo a región je teda možné označiť ako inštitucionalizovaný fakt. Región ako taký potom slúži ako prostredie pre existenciu siete politických, ekonomických, sociálnych, kultúrnych a iných vzťahov a procesov. Región sa takto stáva veľmi vhodným účelovým nástrojom nielen hodnotenia aktivity, ale zároveň aj objekt bádania rozvinutosti a vzájomného porovnávania. Výsledkom takéhoto vývoja je postupné inštitucionalizovanie územia a vytváranie regionálnej identity v širšom prostredí.

V prípade bádania regionálnej štruktúry Slovenska sa stalo v uplynulých 10-15 rokoch všeobecne akceptovanou skutočnosťou, že základnými územnými jednotkami, pre ktoré sa sleduje ich sociálno-ekonomická rozvinutosť a následne sa navzájom porovnávajú, sa stali okresy a kraje z územno-správneho členenia, ktoré vstúpilo do platnosti 1. januára 1997. Opodstatnenosť tohto faktu sa zvýšila vstupom Slovenska do Európskej únie, keď boli tieto územné jednotky Eurostatom akceptované ako základné štatistické jednotky NUTS4 (okresy) a NUTS3 (kraje). Vyššie územné jednotky NUTS2 (4 regióny Slovenska – Bratislava, západné Slovensko, stredné Slovensko a východné Slovensko) využívané Eurostatom, sa bádateľské účely na úrovni štátu využívajú menej. V jednej z predchádzajúcich prác (Korec 2009) sme upozornili na úskalía práce s okresmi a krajinami pri hodnotení regionálnej štruktúry Slovenska ako dôsledku nerešpektovania geografickej organizácie územia pri ich vyčleňovaní. Tieto nepresnosti ukázal vo viacerých svojich prácach Bezák (1996, 1997, 1998).

Z našej geografickej literatúry si zaslúžia pozornosť dve práce venované identifikovaniu regionálnej štruktúry Slovenska. Prvou je práca Lukniša (1985), v ktorej autor identifikoval štyri makroregióny Slovenska vzhľadom na primárny potenciál jeho územia. Druhou je štúdia Bezáka (2000), kde autor ukazuje funkčné mestské regióny Slovenska, ako základné územné jednotky, v ktorých sa odohráva denný život jeho obyvateľov. Viac autorov využíva aproximované Bezákom identifikované funkčné mestské regióny pri hodnotení regionálnej štruktúry Slovenska, čo považujeme za správne. V kontexte úvah o regionálnej konkurencieschopnosti je na tomto mieste vhodné urobiť jednu poznámku. Zatiaľ

čo Luknišom ukázané makroregióny sú vnútorne ešte výrazne diferencované a preto nie sú vhodné na hodnotenie ich konkurencieschopnosti (najmä na úrovni štátu). Bezákom identifikované funkčné mestské regióny sú územne, počtom obyvateľov a aj „ekonomicky“ zase malé na to, aby sme mohli relevantne hodnotiť ich konkurencieschopnosť.

Medzi týmito dvomi úrovňami, s určitým zjednodušením možno povedať makroúrovňou a mikroúrovňou, by bolo vhodné identifikovať základné regióny Slovenska (mezoúroveň), ktoré by mali spĺňať dve požiadavky. Po prvé, vyznačovali by sa vnútornou integritou vzhľadom na viacero aspektov geografickej organizácie územia (úroveň sociálno-ekonomického rozvoja, historicko-geografický vývoj, štruktúry obyvateľstva, dopravná spojitosť, rozvojový potenciál a iné). Druhou prirodzenou požiadavkou by malo byť ich „vyskladanie“ z funkčných mestských regiónov. V tomto smere sme urobili v jednej z predchádzajúcich prác pokus, kde sme identifikovali 12 základných regiónov Slovenska (Korec 2009). Podľa nášho názoru, toto sú veľkosťou (územie, obyvateľstvo a ekonomika) vhodné regióny pre úvahy o ich konkurencieschopnosti nielen na úrovni štátu, ale aj na vyššej úrovni (V4, EÚ).

U nás sa nedávno objavila publikácia z prostredia podnikateľskej aliancie Slovenska, v ktorej Hajko a kol. (2011) hodnotia konkurencieschopnosť 79 okresov Slovenska podľa indexu regionálneho podnikateľského prostredia (IRPP). IRPP je výsledkom analýzy 106 indikátorov majúcich vzťah ku kvalite podnikateľského prostredia, pričom indikátory rozdelili do 4 subindexov a 8 pilierov. Štúdia poskytuje pomerne veľké množstvo informácií vzťahujúcich sa ku konkurencieschopnosti, ale pripomienku je podľa nášho názoru potrebné vysloviť k dvom skutočnostiam použitej metodiky. Prvou problematickou skutočnosťou je práve vzájomné porovnávanie 79 okresov, ktoré určite nie sú vhodné územné jednotky pre bádanie v tejto oblasti, druhou je jednoduchý, a podľa nášho názoru zavádzajúci matematický postup získavania hodnôt pilierov, subindexov ako aj samotného IRPP. Týchto dvoch vecí by sa mali geografi vystríhať.

Kultúrny obrat v geografii, vzostup „novej“ kultúrnej geografie

Na prelome 80-tych a 90-tych rokov 20. storočia možno vo vývoji geografického myslenia identifikovať ďalšiu krízu, resp. obdobie zrýchleného vývoja. Táto doteraz posledná anomália býva označovaná ako kultúrny obrat („cultural turn“). Príčiny tejto krízy možno do určitej miery hľadať v nových podnetoch, vo vonkajšom svete spojených predovšetkým s procesmi globalizácie, šírenia informačnej spoločnosti a konzumnej kultúry, rozpadom bipolárneho sveta a prehlbovaním nerovností vo vnútri vyspelých a rozvojových krajín. Kultúrny obrat bol však predovšetkým reakciou na vývoj geografie v 80-tych rokoch, keď sa dominantným prúdom stali politicko-ekonomické prístupy a kultúrne fenomény, vrátane vplyvu široko chápanej kultúry na regionálny rozvoj, boli zanedbávané.

V posledných rokoch sa už aj v našom „stredo-východoeurópskom priestore objavilo niekoľko podnetných prác reagujúcich na tento jav (Hampl 2005, Hampl a kol. 2007, Zarycki 2007, 2010, Sýkora 2008, Chromý 2008, Heřmanová a kol. 2009, Novotný 2011, Cudny, Roubá 2011 a iné). Novotný (2011) napr. pri zamýšľaní sa nad možnými príčinami nerovnomerného rozvoja regiónov odporúča pri faktoroch podmieňujúcich regionálny vývoj rozlišovať základné faktory a faktory sekundárne, resp. zástupné (úroveň vzdelania, veľkosť investícií alebo úspor, kvalitu technológií a pod.). Autor nepodceňuje význam druhej skupiny, považuje ich však za sekundárne, podobne ako aj faktory inštitucionálne, vrátane efektívneho právneho rámca. Za základné faktory považuje primárny potenciál a kultúrne predispozície regiónov, pričom podotýka, že názory na ich významnosť rozdelili bádateľov na dva, do určitej miery súperiace prúdy. Jeden zdôrazňuje hlavnú úlohu primárneho potenciálu územia, druhý zase kultúrne predispozície regiónov. Kultúrne predispozície regiónov nie sú pri vysvetľovaní diferencovaného regionálneho vývoja post-komunistických krajín často zdôrazňované. Kultúra regiónu, podľa autora určitá „hlboká inštitúcia“, ktorá zahrňuje nielen súbor svetských a duchovných hodnôt, tradícií a zvykov, ale aj vzorcov chovania a postojov, však zohráva v rozvoji regiónu významnú úlohu. Vo viacerých predchádzajúcich prácach sme aj my viac zdôrazňovali primárny potenciál a na kultúrne fenomény regiónov sme upozorňovali často len nepriamo (Korec 2004, Korec, Ondoš 2006, Korec 2009 a iné). Hodnotenie vzťahu široko chápanej kultúry a regionálneho rozvoja možno vidieť aj v práci Ira a kol. (2005), zvlášť v časti, kde je analyzovaných šesť modelových regiónov Slovenska.

Lorimer (2005) podotýka, že v súčasnej kultúrnej geografii môžeme rozlíšiť tri základné smery. Prvý, tradičná „Berkeley School“ kultúrnej geografie – kultúrna geografia sa sústreďuje na štúdium vzájomných vzťahov jednotlivých ľudských kultúr a meniacej sa krajiny. Druhý, nová kultúrna geogra-

fia - jej témami sú, okrem iného, hľadanie sociálnej a politickej identity a konštrukcia modelov osobnej ľudskej identity. Spoločenský vývoj vyvolal mimoriadne veľký záujem o problémy rodových nerovností, etnické a religiózne problémy, politické problémy, patologické javy a iné, pričom záujem o tieto témy má významný regionálny rozmer. Tretím smerom je podľa autora zisťovanie, podľa akých pravidiel sa etablojú, ako vykonávajú svoje funkcie rôzne spoločenské formácie (politické, ekonomické, sociálne, občianske i iné) a aký je ich vplyv na regionálny rozvoj. V uvedených fenoménoch regiónu zohráva dôležitú úlohu práve široko chápaná kultúra regiónov, resp. kultúrne predispozície regiónov. Geografia musí pozrieť do zákulisia formovania spoločenských štruktúr, ich vzájomných vzťahov a odhaliť efekty ich pôsobenia v regióne. Pre tento smer je podľa citovaného autora vhodný termín „viac ako obrazová (videná)“ kultúrna geografia (more-than-representational cultural geography). Je zrejme, že vzhľadom na odlišnú, historicky sa sformovanú kultúru jednotlivých regiónov Slovenska (pozri nižšie hodnotenia prác Zarycki 2007 a Štefančík 2012), možno očakávať určité rozdiely jednak vo fungovaní rôznych spoločenských formácií, jednak v miere ich vplyvu na regionálny rozvoj.

Ako upozornil Crang (2000) pre kultúrny obrat začiatku 90-tych rokov 20. storočia je typický dôraz na väzbu všetkých ľudských aktivít, vrátane ekonomických a politických, na kultúrou diferencované spôsoby života. Prejavom kultúrneho obratu bol spomínaný vzostup „novej“ kultúrnej geografie, avšak paradigmatická zmena sa prejavila vo všetkých geografických odboroch. Kvalita ľudských zdrojov je podľa citovaného autora výrazne ovplyvňovaná „mäkkými črtami“, akými sú napr. tradície, kultúra obchodovania (business culture), pracovná etika a pod. Tieto črty je potrebné rešpektovať ako základné podmieňajúce faktory pri úvahách o regionálnom rozvoji. Nič na tom nemení ani skutočnosť, že na rozdiel od ekonomických alebo demografických faktorov sú veľmi ťažko kvantifikovateľné.

Zaujímavé štúdie v súvislosti s odhaľovaním príčin spoločenského (ekonomického a sociálneho) zaostávania východného Poľska v rámci štátu publikoval Zarycki (2007, 2010). V druhej z uvedených prác sa zaoberá „orientalizmom“ (kultúrne zaostávanie, nižšia bezpečnosť, nepredvídanosť konania, nezrozumiteľnosť a všeobecne „odlišná civilizácia“), pojmom, ktorý dobre charakterizuje východné Poľsko. Vzhľadom na viacero faktorov (politicko-geografický vývoj, historické, ekonomické a sociálne zaostávanie, nepriaznivá makro-geografická poloha, absencia veľkých mestských aglomerácií a iné) môžeme črty orientalizmu pozorovať aj v krajinách strednej a východnej Európy, členoch EÚ, najmä v ich východných častiach.

Ako fundamentálne kontrasty „orientálnych zaostávajúcich oblastí“ a ostatných častí jednotlivých východoeurópskych krajín členov EÚ Zarycki (2007) uvádza: „homo sovietikus vs. homo westernicus“, „anti-intelektualizmus vs. intelektualizmus“, „averzia k elitám vs. rešpekt k elitám“, „spoliehanie sa možnosti štátu vs. dôraz na vlastné schopnosti“, „dva životné štandardy pre osobný a verejný život vs. jednotné štandardy pre všetky sféry života“ a „akceptovanie chudoby vs. opovrhovanie chudobou“. Tieto kontrasty predstavujú nielen dôležité charakteristiky sociálnej štruktúry obyvateľstva, ale sú aj určitými predispozíciami regiónov v kontexte ich spoločenského rozvoja. Preto je treba v súvislosti so zvyšovaním regionálnej konkurencieschopnosti uvažovať nielen o zlepšovaní infraštruktúry, regionálnej politiky, prípadne vzdelania, ale aj o posunoch v oblasti široko chápanej kultúry a psychológie regiónov.

Na Slovensku poukázal na vplyv široko chápanej kultúry regiónov na volebné preferencie ich obyvateľov Štefančík (2012). Podľa uvedeného autora pre menej rozvinuté regióny, ktoré predstavujú jeden svet Slovenska, sú typické nasledovné črty kultúry regiónov: „tradičné Slovensko s intenzívnym dôrazom na sociálne a národné hodnoty a silným vzťahom k historickej mytológii“, „silný štát je v tomto prostredí ponímaný ako záruka zachovania sociálnej spravodlivosti“, „štát nie je len akousi abstraktnou entitou, ale je personifikovaný v osobe charizmatického vodcu“, „absentuje tu potreba vnímať korupciu a klientelizmus ako závažné spoločenské problémy“, „diskusie sa tu vedú o istotách, sociálnej spravodlivosti, pri absencii požiadavky zobrať zodpovednosť za seba do vlastných rúk“. Pre rozvinuté regióny, ktoré predstavujú druhý moderný svet Slovenska sú imanentnými črtami „kultúry“ regiónov: „dôraz na individuálne slobody a práva menších“, „rešpektovanie princípov právneho štátu a vyspelej občianskej spoločnosti, s odporom k autoritárskym metódam vládnutia a bez potreby vyvolávať duchov Veľkej Moravy“, „korupcia a klientelizmus sa tu hodnotia ako faktory ohrozujúce demokraciu, pričom boj voči nim nezostáva len v rovine špekulatívnej diskusie“, „osobná aktivita je chápaná ako prvá požiadavka vlastnej realizácie“.

Je zrejme, že obidvaja vyššie citovaní autori (Zarycki 2007 a Štefančík 2012), okrem iného implicitne poukázali aj na tesný vzťah kultúry regiónov k ich rozvojovému potenciálu.

Štúdie tohto typu môžu napomôcť „samospoznávaniu“ obyvateľov a inštitúcií regiónu, predovšetkým ich elít. Lídri regiónu, jednotlivci i inštitúcie, majú nezastupiteľnú úlohu v procesoch adaptácie regiónu na nové podmienky a tak vlastne determinujú, resp. podnecujú možnosti konkurencieschopnosti regiónu. Napriek všeobecným trendom (globalizácia, vrátane integračných procesov, post-industriálne štádium vývoja spoločnosti, vplyv inovácií a iné), špecifiká široko chápanej kultúry regiónov vytvárajú dobré možnosti pre relatívne autonómne trajektórie vývoja v kontexte regionálnej konkurencieschopnosti.

Dôležité teoreticko-metodologické otázky v kontexte konkurencieschopnosti regiónov Slovenska

Základnú diskusiu na tému regionálnej konkurencieschopnosti sme urobili v jednom z predchádzajúcich príspevkov (Korec a kol. 2011). Na tomto mieste chceme poukázať na niektoré špecifické fenomény tejto témy v kontexte výskumu konkurencieschopnosti regiónov Slovenska. Na úvod postačí, keď budeme regionálnu konkurencieschopnosť chápať v zmysle Európskej komisie (European Commission 1999) ako „Schopnosť regiónov produkovať tovar a služby, ktoré obstoja pred konkurenciou na medzinárodných trhoch a zároveň v rovnakom čase zachovávajú vysokú a udržateľnú úroveň príjmov obyvateľstva regiónu“. Uvedenú definíciu môžeme vyjadriť aj všeobecnejšie, ako „Schopnosť regiónu trvalo produkovať výrobky, generovať relatívne vysoký zisk a úroveň zamestnanosti, zatiaľ čo je vystavený vonkajšej konkurencii.“

Viacerí autori, napr. Huggins (2003), Kitson (2004), Enyedi (2009) a iní upozorňujú, že odborná akademická sféra na jednej strane kladie na problematiku regionálnej konkurencieschopnosti vo svojich analýzach čoraz väčší dôraz, na druhej strane, stále čakáme na všeobecne prijatý teoretický či empirický rámec k tematike konkurencieschopnosti regiónov, miest a lokalít. Podľa Enyediho (2009) pojednávanie o regionálnej konkurencieschopnosti sa odohráva v rovine určitých zjednodušení: regióny sami o sebe nie sú konkurenčnými jednotkami, sú to firmy a inštitúcie operujúce v ich rámci (i), existujú neúspešné firmy v prosperujúcich regiónoch, ako aj prosperujúce firmy v regiónoch chudobných (ii), termínom „konkurencieschopný región“ konštatujeme, že región má mnoho lokálnych faktorov priaznivých pre úspech firiem a inštitúcií (iii) a na koniec, konkurencieschopnosť nie je výsostne ekonomický pojem, ale má silný sociálno-kultúrny rozmer (Enyedi 2009).

Pojem konkurencieschopný región vyjadruje v zásade stav alebo situáciu, keď región v danej situácii disponuje radom miestnych faktorov, kľúčových pre úspešné fungovanie firiem a inštitúcií. Prakticky všetci autori zaoberajúci sa týmito otázkami k tomu priamo alebo nepriamo dodávajú, že konkurencieschopnosť musí byť trvalo udržateľná, a nie dosahovaná len krátkodobo špeciálnymi úpravami podmienok (Porter 1992, 1999, Martin 2004, Gardiner a kol. 2004, Šikula 2006, Viturka 2007, Wokoun 2009 a iní).

Krugman (1994, 1996), je vo viacerých svojich prácach kritický k používaniu pojmu konkurencieschopnosť na inej ako firemnej úrovni a zachádza až tak ďaleko, že označuje koncepciu národnej a regionálnej konkurencieschopnosti za nebezpečnú obsesiu. Kladie otázku, či je konkurencieschopnosť aj niečím viac než iným označením pre produktivitu, pretože nárast životnej úrovne v regiónoch konkrétnych štátov je v rozhodujúcej miere determinovaný rastom produktivity. Viacerí autori ako reakciu na tento názor upozorňujú, že regionálnu konkurencieschopnosť je potrebné hodnotiť aj ďalšími indikátormi, nielen produktivitou. Uvádzajú, že regióny si konkurujú napr. aj atraktivitou pre cestovný ruch, prostredím pre získavanie kultúrnych podujatí a inými svojimi „kvalitami“ (Turok 2003, Enyedi 2009, Affuso a kol. 2011, Cudny a kol. 2012 a iní).

V nadväznosti na zvyšujúci sa vplyv inštitucionálnych teórií regionálneho rozvoja (Teória učiacich sa regiónov, Regionálne inovačné systémy (RIS), Triple Helix, Teória výrobných okrskov a iné) posúva sa výskum regionálnej konkurencieschopnosti k inováciám, novým technológiám, investíciám, vedecko-výskumnej báze, kreatívnym odvetviám ekonomiky a pod. (Etzkowicz 2002, Wokoun 2009, Blažek Uhlíř 2011 a iní). Martin a kol. (2004) upozorňujú, že dôležité je najskôr porozumieť charakteru konkurencie medzi regiónmi, predovšetkým v spomínanom kontexte jej trvalej udržateľnosti. Podľa nich si regióny konkurujú predovšetkým v troch kľúčových oblastiach: zvädzajú boj o prilákanie investícií vo forme súkromného, verejného a zahraničného kapitálu (i), snažia sa získať a udržať na svojom území zručných pracovníkov, podnikateľov a kreatívnych pracovníkov (ii) a majú záujem o rozvoj, využívanie a vývoj nových technológií spojený s realizáciou znalostných a inovačných aktivít (iii). S týmto názorom sa dá súhlasiť, pretože predpoklady pre vývoj a vznik technológií, inovácií a proces

učenia, fungovanie firiem, vplyv inštitúcií a niektoré „mäkké“ črty kultúry regiónov (tradície, kultúra podnikania, pracovná etika a iné) sa stávajú imanentnými vlastnosťami úspešných regiónov.

Blažek, Uhlíř (2011) konštatujú, že v súčasnosti sa akceptujú tri základné súčasné teoretické prístupy v oblasti regionálneho rozvoja: 1) Teória výrobných okrskov, klastrov, učiacich sa regiónov, triple helix a regionálnych inovačných systémov (RIS); 2) Teória globálnych produkčných sietí, resp. globálnych hodnotových reťazcov (GPN, resp. GVC) a 3) Nová ekonomická geografia (NEG). Podľa citovaných autorov všetky tri tieto smery v úvahách o regionálnom rozvoji svojim spôsobom vyzdvihujú: a) Význam pozície mesta/regionu v sídelnej hierarchii (vertikálna geografická poloha, metropolitné vs. nemetropolitné regióny); b) Úlohu geografickej polohy v globálnej mierke i v mierke štátov a c) Ľudské zdroje (inovačný potenciál, široko chápaná kultúra). Dôležitou implikáciou vertikálnej polohy regiónu je podľa autorov priestorová delba práce veľkých firiem: ústredia a vývojové centrá – metropolitné regióny, špičkové výrobné závody – vyspelé priemyselné regióny, montážne závody – zaostávajúce regióny. Táto „genetická štruktúra“ replikuje regionálnu štruktúru s implikáciami na štruktúru/kvalitu pracovných príležitostí, úroveň miezd a rad ďalších multiplikátorov. Príčiny rozdielov medzi regiónmi nespočívajú podľa uvedených autorov teda len v rozdieloch odvetvovej štruktúry, ale predovšetkým funkčnej delbe práce v rámci jednotlivých odvetví. Túto skutočnosť si je potrebné uvedomiť pri úvahách o konkurencieschopnosti regiónov Slovenska na úrovni štátu i v medzinárodnom kontexte.

Zaujímavú štúdiu v súvislosti s vplyvom poznatkovo založenej ekonomiky (knowledge-based economy) na konkurencieschopnosť regiónov predložila Czyz (2010). Ukazuje štyri dimenzie konkurencieschopnosti regiónov, z ktorých každá má niekoľko indikátorov: ľudský a sociálny kapitál (hodnotený na základe 13 indikátorov) (i), investičný kapitál a aplikované poznatky (7 indikátorov) (ii), vybavenosť infraštruktúrou a nová ekonomika (16 indikátorov) (iii) a výkonnosť ekonomiky (12 indikátorov) (iv). Autorka definuje konkurencieschopnosť regiónu ako „Schopnosť vhodne sa prispôbiť ekonomickým, sociálnym a environmentálnym výzvam a úlohám, a zároveň tiež ako schopnosť vytvárať nové podmienky pre rozvoj. V konečnom dôsledku tak utvára a tiež upevňuje celkovú pozíciu daného regiónu v kontexte národného, resp. medzinárodného systému“.

Czyz (2010) verná svojej bádateľskej tradícii aplikáciu štatistických metód vypočítava indexy konkurencieschopnosti pre jednotlivé vojvodstvá Poľska (individuálne indexy pre jednotlivé dimenzie i komplexný index podľa všetkých štyroch dimenzií). Výhodou zvolenej metodiky je možnosť exaktného porovnávania konkurencieschopnosti regiónov Poľska. Autorka upozorňuje na úskalia svojho prístupu, je si vedomá skutočnosti, že „meranie“ konkurencieschopnosti je problematické. Z viacerých výsledkov práce zaujme v kontexte spomínaných inštitucionálnych teóriách regionálneho rozvoja, podľa nášho názoru očakávané zistenie, že: regióny Poľska, vojvodstvá, majú slabo rozvinutú poznatkovo orientovanú ekonomiku, vrátane regiónov veľkých aglomerácií (i), kľúčovými faktormi determinujúcimi nízku úroveň poznatkovo orientovanej ekonomiky sú slabý ľudský a sociálny kapitál, nízky objem investičného kapitálu a nedostatok aplikovaných poznatkov (ii), napriek pomerne veľkému objemu priamych zahraničných investícií do ekonomiky regiónov a napokon, zahraničné firmy majú malý vplyv na rozvoj inovácií, pretože technologické zaostávanie ich prevádzok v Poľsku sťažuje formovanie poznatkovo orientovaných sietí (iii).

Záver

Koncept regiónu ako účelového nástroja ľudskej aktivity (slúžiaci pre štatistické, administratívno-správne, plánovacie a rozvojové účely) sa stáva dominujúcou koncepciou postmodernistickej paradigmy geografie. Kým pri dvoch predchádzajúcich konceptoch región ako reálny objekt poznávania a výskumu a región ako klasifikačná trieda, by sa dalo konštatovať, že viac-menej korešpondujú s vývojom geografického myslenia, pri posune k tretiemu konceptu zohrala významnú úlohu aj spoločenská prax. Tento koncept regiónu sa rozvíja približne od 80-tych rokov 20. storočia a súvisí s narastaním významu regionálnej politiky na úrovni štátu a aj na úrovni integračných zoskupení. Geografia musí rešpektovať tento fakt, no na druhej strane by nemala rezignovať na identifikovanie a popisovanie prirodzených geografických regiónov.

Viacerí autori upozorňujú na skutočnosť, že hoci post-komunistická transformácia je najčastejšie hodnotená ako primárne geopolitický a ekonomický fenomén, je nevyhnutné na ňu nazerať aj z pohľadu výrazných kultúrnych zmien a ich vplyvu proces transformácie. Zarycki (2007) k tomuto poznamenáva, v rámci procesu post-komunistickej transformácie je zreteľné redefinovanie kultúrnej regionálnej identity na všetkých úrovniach, od národnej až po lokálnu. Hampl (2001) zase pri zdôraz-

ňovaní vplyvu faktora geografickej makropolohovej atraktivity na procesy post-komunistickej transformácie upozorňuje na skutočnosť, že geografická makropoloha regiónu nie je výsledok daného okamihu, ale výsledok dlhodobého historicko-geografického a kultúrneho vývoja regiónov Európy. Súhlasíme s názorom, ktorý prezentuje vo svojej práci Zarycki (2007). Podľa tohto autora, ľudský kapitál, ktorý má pre regionálnu konkurencieschopnosť kľúčovú úlohu, sa skladá z troch parciálnych kapitálov, ekonomického, sociálneho a kultúrneho. V príspevku sme uviedli viaceré dôvody prečo je aj tretiemu z uvedených parciálnych potenciálov potrebné venovať primeranú pozornosť.

Prakticky všetci autori zaoberajúci sa teoreticko-metodologickými otázkami zhodne konštatujú, že úroveň regionálnej ekonomiky významne determinuje konkurencieschopnosť regiónu, ako na národnej, tak aj na medzinárodnej úrovni. Nové impulzy pre regionálnu ekonomiku sú generované predovšetkým poznatkovo orientovanou ekonomikou (knowledge-based economy). Túto skutočnosť zdôrazňujú aj jednotlivé inštitucionálne teórie regionálneho rozvoja (Blažek, Uhlř 2011). Ako však upozorňujú Enyedi (2009), Czyc (2010), Buček a kol. (2010), Matlovič, Matlovičová (2011) poznatkovo orientovanou ekonomikou disponujú viac menej len vybrané regióny krajín strednej a východnej Európy, spravidla regióny hlavných miest.

V rámci Slovenska len región Bratislavy disponuje poznatkovo orientovanou ekonomikou. Región Bratislavy predstavuje „prominentný“ pól ekonomiky Slovenska, čo potvrdili prakticky všetky práce analyzujúce regionálnu štruktúru Slovenska (Buček 2003, Gajdoš 2005, Korec 2009, Rajčáková, Švecová 2009 a iné). Región Bratislavy sa v priebehu uplynulých 20 rokov rozvinul na región s reálne rozvinutou poznatkovo orientovanou ekonomikou, generujúcou inovácie. Je tu významne zastúpený sektor vedy a výskumu, sú tu centrály nadnárodných spoločností a vysoká úroveň podnikateľských aktivít. Ostané regióny Slovenska, najmä juh stredného Slovenska, severovýchodné Slovensko a východné Slovensko sú však stále v štádiu vývoja, ktoré môžeme v zhode s prácou Enyedi (2009) pomenovať štádium neo-fordizmu. Táto skutočnosť predstavuje do budúcnosti vážnu hrozbu pri úvahách a konkurencieschopnosti regiónov Slovenska v medzinárodnom kontexte.

Literatúra

- AFFUSO, A., CAPELLO, R., FRATESI, U. 2011: Globalization and Competitive Strategies in European Vulnerable Regions. *Regional Studies*, 45 (5), 657 – 675.
- BEZÁK, A. 1996: Reflexie nad novým administratívnym členením Slovenskej republiky. *Geografické informácie* 4, FRV UKF Nitra, 7-9.
- BEZÁK, A. 1997: Priestorová organizácia spoločnosti a územno-správne členenie štátu. *Acta Universitatis Matthiae Belii, Geografické štúdie* 3, 6-13.
- BEZÁK, A. 1998: Regionálna štruktúra a nové kraje na Slovensku. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy University, Geografie* 10, 4-8.
- BEZÁK, A. 2000: Funkčné mestské regióny na Slovensku (Functional urban regions in Slovakia). *Geographica Slovaca*, 15, Geografický ústav SAV, Bratislava, p. 90.
- BLAŽEK, J., UHLŘ, D. 2011: *Teorie regionálního rozvoje (nástin, kritika, klasifikace)*. Karolinum, Praha, 2. vydanie.
- BUČEK, M. 2003: Regionálna integrácia Slovenskej republiky: stratégia využitia podpory Európskej únie. *Ekonomický časopis*, 51 (8), 982-996.
- BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J. 2010: *Regionálna ekonómia a politika*. Iura Edition, Bratislava, 269 s.
- CRANG, M. 2000: Playing Nymphs and Swains in a Pastoral Myth? In *Ethnography & Rural Research*. Hughes, Morris & Seymour Countryside and Community Press. 158-178.
- CUDNY, W. – ROUBA, R., 2011: The role of Łódź festivals in promoting adventure tourism. *Polish Journal of Sport and Tourism*, 18 (4), 264-274.
- CUDNY, W. – RATALEWSKA, M. – ROUBA, R., 2012: The role of the European capital of culture programme in the development of cities and regions. *Economic Problems of Tourism*, 1 (17), 119-132.
- CZYŻ, T. 2010: Competitiveness of the Wielkopolska region in terms of a knowledge based economy. *Quaestiones Geographicae*, 29 (2), 71-84.
- ENYEDI, G. 2009: Competitiveness of the Hungarian regions. In: *Hungarian Geographical Bulletin*, 58 (1), 33-47.

- ETZKOWITZ, H. 2002: The Triple Helix of University-Industry-Government, Implications for Policy and Evaluation. Science Policy Institute, Working Paper 2002/11, Stockholm.
- EUROPEAN COMMISSION 1999: Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation of Regions in the EU, European Communities, Brusel.
- GAJDOŠ, P. 2005: Teoretický a metodologický rámec klasifikácie a typológie regiónov Slovenska v kontexte teritoriálnych disparít. In: Ira et al. eds., Podoby regionálnych odlišností na Slovensku. Sociologický ústav SAV, FORMÁT, Pezinok, 25-46.
- GARDINER, B., MARTINER, R., TYLER, P. 2004: Competitiveness, productivity and economic growth across the European regions. In: Regional Studies, Vol. 38, pp. 1045-1067.
- HAJKO, J., KLÁTIK, P., TUNEGA, M. 2011: Konkurencieschopné regióny 21. Podnikateľská aliancia Slovenska, Bratislava.
- HAMPL, M. 2001: Regionální vývoj v období transformace. Hampl, M. a kol: Regionální vývoj: specifiky české transformace, evropská transformace a obecná teorie. DemoArt, Praha, 17-41.
- HAMPL, M. 2005: Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova Praha, Praha.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. 2007: Social and cultural geography in the Czech Republic: under pressures of globalization and post-totalitarian transformation. Social and Cultural Geography, 8 (3), 475-493.
- HEŘMANOVÁ, E., CHROMÝ, P. a kol. 2009: Kulturní regiony a geografie kultury. Praha, ASPI, a.s., 348 s.
- HUGGINS, R. 2003: Creating a UK Competitiveness Index: regional and local benchmarking. Regional Studies, 37 (1), 89-96.
- CHROMÝ, P. 2008: Regiony v proměnách času a prostoru. Úvod o metodických přístupech nové regionální geografie. Miscellanea Geographica, 14, 57-64.
- IRA, V., FALŤAN, L., PAŠIAK, J., GAJDOŠ, P. 2005: Podoby regionálnych odlišností na Slovensku. Sociologický ústav SAV, Vyd. FORMÁT Pezinok, 381 s.
- KOREC, P. 2005: Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004. Geo-grafika, Bratislava, 228.
- KOREC, P. 2009: General and individual reasons of development of regional structure of the Slovak Republic. In: Tatarin, A. I. eds., Russia and Slovakia: modern tendencies of demographic and socioeconomic processes, Ekaterinburg, Institute of Economics, 50-72.
- KOREC, P., ONDOŠ, S. 2006: Less developed regions of Slovakia: identification and characteristics. Acta Geographica Universitatis Comenianae, Nr. 48, UK Bratislava, s. 55-74.
- KOREC, P., MAČANGA, M., SOPKULIAK, A. 2011: Regionálna konkurencieschopnosť v kontexte globalizácie, novej ekonomickej geografie a inováčných procesov. Geographia Cassoviensis, V (2), 57-66.
- KITSON, M. 2004: Failure followed by success or success followed by failure? A re-examination of British economic growth since 1949. V: Floud, R. and Johnson, D. (eds.): The Cambridge economic history of modern Britain. Vol.3. Cambridge, 27-56
- KRUGMAN, P. 1994: Competitiveness: A Dangerous Obsession. Foreign Affairs, vol. 73, 28-44.
- KRUGMAN, P. 1996: Pop Internationalism. MIT Press, Cambridge MA.
- LORIMER, 2005: Cultural geography: the business of being „more-than-representational“. Progress in Human Geography 29, 83-94.
- LUKNIŠ, M. 1985: Regionálne členenie Slovenskej socialistickej republiky z hľadiska jej racionálneho rozvoja. Geografický časopis 37 (2-3), 137-163.
- MARTIN, R. 2004: Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions, Regional Studies, Special Issue on Regional Competitiveness, 38, 1045-1067.
- MARTIN, R., KITSON, M., TYLER, P. 2004: Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept? Regional Studies, Special Issue on Regional Competitiveness, 38, 991-1000.
- MATLOVIČ, R. 2010: Teória regiónov a regionalizácie. In: Michaeli, E., Matlovič, R., Ištók, R. eds., Regionálny rozvoj pre geografov, PU Prešov, 25-89.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. 2011: Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch. Prírodné vedy, Folia Geographica 18, LIII, Prešov, 8-88.
- NOVOTNÝ, J. 2011: Kořeny nerovnoměrného rozvoje: role geografické makropohy a souvisejících faktorů. Geografické rozhledy, 21 (2), 2-5.
- PAULOV, J. 2012: Základné paradigmy v rozvoji geografie ako vedy: pokus o stručnú identifikáciu. Geografický časopis, 64 (2), 111-120.

- PORTER, M.E. 1992: Competitive advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. Issue 10 PA, Consulting Group London.
- PORTER, M.E. 1999: The Competitive Advantage of Nations, New York, The Free Press.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. 2009: Regionálne disparity na Slovensku. Geographia Cassoviensis, III (2), 142-149.
- ŠTEFANČÍK, R. 2012: Kampaň dvoch svetov. In: SME, roč. 20, No. 49, Bratislava, s. 17 (1.3.2012).
- SÝKORA, L. 2008: Idiografická alebo nomotetická koncepcie v geografii: kontraproduktívny spor o povahu a podstatu poznání. Geografický časopis, 60 (3), 201-218.
- ŠIKULA, M. 2006: Konkurencieschopnosť v súradniciach globalizácie. Ekonomický časopis, 54 (10), 965 – 982.
- TUROK, I. 2003: Cities, Regions and Competitiveness. Regional Studies, 38 (9), 1069 – 1083.
- VITURKA, M. 2007: Konkurencieschopnosť regiónů možnosti jejího hodnocení a stimulace. In: X. Medzinárodný kolokvium o regionálnych viedách. Masarykova univerzita v Brně, 44–55.
- WOKOUN, R. 2009: Teoretické a metodologické prístupy k výzkumu regionálnych konkurencieschopnosti. Regionální studia, 4 (2), 2 – 7.
- ZARYCKI, T. 2007: History and regional development. A controversy over the 'right' interpretation of the role of history in the development of the Polish regions. Geoforum, 38 (3), 458 – 493.
- ZARYCKI, T. 2010: Orientalism and images of Eastern Poland. In: Stefański, M. ed., Endogenous factors in development of the Eastern Poland, Lublin, 73-88.

Autori ďakujú projektu VEGA č. 1/0709/11, "Adaptabilita priestorových systémov v post-transformačnom období" a grantu UK 327/2012 „Sociálnoekonomický vývoj a identifikácia rozvíjaných a stagnujúcich regiónov Slovenska“.

Competitiveness of the Regions: Theoretical-methodological Notes

Pavol KOREC, Eva POLONYOVÁ, Filip LEHOCKÝ

Summary: The increased interest in research on regional competitiveness in recent years is caused by a number of contingent factors. As can be noted, first impact of the global economic crisis, which in academic sphere evokes increased interest in evaluating opportunities to assert itself in the global and national competition. The second fact is still strengthening cohesion in the European Union, which makes finding resources regions in the context of increasing their competitiveness. The third reason is the imperative of better understanding of the causes of the existing regional disparities at the national and international level. In the paper we discuss on regional competitiveness in three phenomenon: the changing concept of a region in context of regionally based studies, broadly understood culture of region as a main factor of regional development and chosen questions in theory and methodology of regional competitiveness studies.

The region as a tool of activities as well as object of research of development, respectively gap has become in the last 10-20 years the dominant concept of postmodern paradigm of geography. The region thus becomes a very useful tool not only for regional policy and evaluation of its activities, but also the object of development research and mutual comparisons. Geographers must respect this fact, but at the same time they try to identify and describe the natural geographical regions.

At the 80-ies and 90-ies of the 20th century, perhaps in the development of geographic thinking to identify a period which has been called a cultural turn. Cultural turn was mainly a reaction to the development of geography in the 80-ies, when the current became the dominant political and economic approaches and cultural phenomena, including the impact of widely understood culture to regional development have been neglected. Despite the general trends (globalization, including the integration processes, post-industrial stage of development of society, the impact of innovation, etc.), specifications widely understood of the culture of regions create good opportunities for relatively autonomous path of development in the context of regional competitiveness.

In response to the increasing influence of institutional theories of regional development (Theory of learning regions, Regional innovation systems (RIS), Triple Helix, Theory manufacturing

districts, and others.) the research of regional competitiveness is shifted to innovation, new technologies, investment, scientific research base, creative industries of economy and so on. Practically all authors dealing with the theoretical and methodological issues consistently find that the level of the regional economy significantly determines the competitiveness of the region, both nationally as well as internationally. New impulses to the regional economy are generated primarily knowledge-based. Most of Slovakia's regions, particularly south of Slovakia, northeastern Slovakia and Eastern Slovakia are still under developed and, in other words, it is named as the stage of neo-fordism. This represents a serious threat to the future when considering a competitiveness of Slovakia's regions in the international context.

Adresa autorov:

prof. RNDr. Pavol Korec, CSc.
Katedra humánnej geografie a demogeografie
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
korec@fns.uniba.sk

Mgr. Eva Polonyová
Katedra humánnej geografie a demogeografie
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
polonyova@fns.uniba.sk

Mgr. Filip Lehocký
Katedra humánnej geografie a demogeografie
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
lehocky@fns.uniba.sk